

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА**

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
Методичні рекомендації до самостійного вивчення дисципліни
для студентів II курсу юридичного факультету (Частина II)

Запоріжжя
2014

Бровченко Н.В. Конституційне право зарубіжних країн: методичні рекомендації до самостійного вивчення дисципліни для студентів II курсу юридичного факультету (Частина II). – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – 18 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЩИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.

ТЕМА №7: «ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВЧОЇ ВЛАДИ. ПАРЛАМЕНТИ ТА ПАРЛАМЕНТАРИЗМ»

План

1. Становлення та розвиток парламентаризму в світовій практиці. Теорія парламентаризму.
2. Парламент і парламентаризм. Поняття і соціальні функції парламенту.
3. Структура та класифікація парламентів зарубіжних країн. Порядок формування палат парламентів
4. Кількісний та якісний склад парламентів, правовий статус парламентарія. Депутатський мандат. Імунітет. Індемнітет. Імперативний мандат. Вільний мандат.
5. Внутрішня структура палат парламентів (керівні органи, парламентські комісії (комітети), депутатські групи та фракції).
6. Порядок роботи парламенту: сесії та загальні парламентські процедури.
7. Законодавчий процес: поняття, особливості, стадії. Внесення до законопроекту, коло суб'єктів законодавчої ініціативи; обговорення законопроекту; порядок внесення змін, поправок, доповнень до законопроекту; прийняття законопроекту та види голосування; затвердження законопроекту і набуття сили.
8. Парламентський контроль за діяльністю органів державної влади.

Методичні рекомендації

В процесі підготовки до семінарського заняття насамперед слід звернути увагу на тому, що парламенти – це виборні і колегіальні органи держави, які функціонують в умовах демократичного правління і мають свої головні повноваження у сфері законотворчості. В унітарних державах парламенти формуються на загальнонаціональному рівні, у федераціях - також і на рівні їхніх суб'єктів. В останньому випадку повноваження законодавчих органів двох рівнів розмежовуються на засадах, визначених федеральною конституцією.

Переходячи до вивчення питання про кількісний склад парламенту, слід зазначити, що кількісний склад парламентів та їх палат відображає певні закономірності. По-перше, кількісний склад нижніх палат практично завжди є більшим і навіть значно більшим, ніж верхніх палат. По-друге, чисельність нижніх палат певною мірою відповідає кількості населення тієї чи іншої країни, хоча така залежність досить відносна.

При аналізі якісного складу сучасних парламентів слід враховувати такі характеристики як: вік, стать, партійна приналежність, рівень ротації, територіальну приналежність, соціальний статус, освіту та ін.

Також важливе значення для характеристики парламенту має статус його члена (депутата). Члени парламенту мають спеціальний статус, що закріплений у конституціях та конституційних законах, спеціальному законодавстві та регламентах палат. У них парламентарії наділені специфічними правами, обов'язками та привілеями, що необхідні для виконання функцій. Хоча члени парламенту та його палат (за наявності) носять в різних країнах різні найменування, зазвичай, їх називають парламентаріями, членів нижніх палат та однопалатних парламентів – депутатами, а членів верхніх палат у двопалатних парламентах – сенаторами.

Характеризуючи внутрішню структуру парламентів слід акцентувати увагу на тому, що важливим елементом внутрішньої структури парламенту є їх керівні та робочі органи. Структура парламентів світу є різною, але можна назвати основні органи і підрозділи, які є майже у кожному парламенті, їх можна поділити на: керівні органи парламенту; комітети; фракції (групи); апарат; адміністративна служба; дослідницька служба; контрольна служба; інститут омбудсмена.

За усією багатоманітністю функцій парламенту головною і визначальною стороною його діяльності є законодавча діяльність. Законодавчий процес має основні стадії: внесення законопроекту; обговорення законопроекту (парламентські читання); прийняття закону; промульгація та опублікування закону.

1. Дати визначення наступних понять:

парламент, парламентаризм, парламенти з необмеженою компетенцією, парламенти з відносно обмеженою компетенцією, однопалатні (моно камерні) парламенти, двопалатні (бікамерні) парламенти, парламенти з абсолютно обмеженою компетенцією, консультативні парламенти, активні, реактивні, маргінальні, мінімальні парламенти; типи парламентів (типу асени, типу конгресу, змішаного типу, представницькі установи соціалістичного типу, консультативні ради) депутат, депутатський мандат, депутатський імунітет, депутатський індемнітет, депутатська фракція, лобізм, омбудсмен, інтерпеляція, промульгація.

2. Тематика рефератів:

★ *Регламенти палат (США, ФРН).*

★ *Допоміжний апарат парламенту.*

3. Контрольні запитання та завдання

? Що таке парламент, яке місце в системі розподілу влади він займає? Чи може держава існувати без цього органу державної влади?

? Назвіть основні функції, що виконує парламент в сучасних державах? Чи залежать вони від форми державного правління?

? В чому полягає різниця між вільним та імперативним мандатом?

? Навіщо, на вашу думку, потрібно кілька читань при обговоренні законопроекту?

? Чим відрізняються терміни «законодавчий процес» та «законотворчий процес»?

? Назвіть основні стадії законодавчого процесу? Охарактеризуйте кожен з них.

4. Скласти схеми:

- * Критерії класифікації та види парламентів
- * Функції сучасних парламентів
- * Конституційно-правовий статус парламентарія: депутатський імунітет та депутатський індемнітет
- * Основні форми роботи парламентарія
- * Підстави дострокового припинення повноважень парламентарія в зарубіжних країнах
- * Законодавчий процес
- * Порядок введення в дію закону
- * Акти парламенту: нормативні та ненормативні
- * Внутрішня структура парламенту

5. Здійснити самостійний аналіз:

- * Від яких чинників залежить структура парламенту? Складіть порівняльну таблицю на підставі аналізу парламентів світу (не менше 30 країн) в якій відобразатимуться парламенти за структурою та формою державного (політико-територіального) устрою?

Держава	Форма державного устрою	Структура парламенту	Назва парламенту

- * Проаналізуйте яким чином в різних країнах застосовується вільний, а в яких імперативний мандат та за яких підстав парламентарії припиняють свої повноваження достроково. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці (не менше 10 країн)

Держава	Назва парламентарія	Тип мандату	Підстави дострокового припинення повноважень

- * Кількісний склад апарату парламентів зарубіжних країн (не менше 20 країн)

№	Країна	Форма державного устрою	Кількісний склад Апарату	Кількісний склад парламенту

- * Проаналізуйте яким чином та за яких підстав в зарубіжних країнах відбувається процедура імпічменту (підстави процедури імпічменту. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці.

№	Країна	Процедура	Суб'єкти	Підстави

		імпічменту (основні стадії)		

* Проаналізуйте основні стадії законодавчого процесу в зарубіжних країнах. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці (не менше 10 країн)

№	Країна	Суб'єкти права законодавчої ініціативи	Основні стадії законодавчого процесу

6. Тестові завдання: самостійно складіть тестові завдання з теми із посиланням на конкретні джерела отриманої інформації (не менше 20 тестів).

7. Самостійно розробити презентацію з теми. Опрацюйте теоретичний матеріал з теми індивідуальної роботи, а результати оформити у вигляді презентації, яка повинна містити не менше 20 слайдів.

ТЕМА №8: «КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГЛАВИ ДЕРЖАВИ»

План:

1. Загальна характеристика інституту глави держави. Місце роль глави держави в системі розподілу влади. Поняття та юридичні форми глави держави.
2. Монарх: правовий статус, системи спадкування престолу, повноваження.
3. Президент: правовий статус, порядок обрання, компетенція, заміщення, відповідальність.
4. Допоміжні органи при главі держави.

Методичні рекомендації

При підготовці до семінарського заняття присвяченого інституту глави держави слід мати на увазі, що інститут глави держави є невід'ємною складовою частиною механізму здійснення влади в усіх сучасних державах.

Главою держави прийнято вважати офіційну особу (орган), що займає зазвичай, формально найвище місце в ієрархії державних інститутів та здійснює верховне управління країни у внутрішньополітичному житті і у відносинах з іншими державами. Юридично санкціоновані виключення з цього правила зустрічаються вкрай рідко (наприклад, в законодавстві Ірану).

Переходячи до розгляду питання про правовий статус монарха слід зазначити, що монарх (король, султан) є главою держави і одночасно главою виконавчої влади, проте реально повнота влади йому належить тільки за умови абсолютної монархії в державі.

Наступне питання стосується статусу президента як глави держави. Президент є главою держави в країнах із республіканською формою правління. Він є носієм верховної державної влади і вищим представником держави у її відносинах із іншими країнами. На відміну від монарха глава

держави – президент – обирається. Порядок обрання президента залежить від форми державного правління.

Існують дві основні форми президентури: 1) одноособова (президент) та 2) колегіальна (Президентська рада).

При підготовці до цього питання необхідно також окрему увагу приділити сфері компетенції глави держави (монарха, президента).

Окремо виділяється питання про допоміжні органи при главі держави. Виникнення таких органів та установ спостерігається останнім часом, сьогодні без них важко собі уявити функціонування глави держави. В різних країнах світу ці органи мають різну назву – Виконавче управління Президента (США); Апарат Президента республіки («Будинок Президента») (Франція). В монархіях ці допоміжні органи мають статус міністерства двору.

Допоміжний апарат дозволяє главі держави отримувати альтернативну офіційним каналам інформацію, забезпечувати необхідне, можливо неформальну, взаємодію з конституційними органами влади, силовими закладами та ін.

1. Тематика рефератів:

- ★ *Юридичний та фактичний стан монарху Великобританії.*
- ★ *Інститут контрасигнатури у зарубіжній теорії та практиці.*
- ★ *Форми резидентури.*
- ★ *Загальні та специфічні риси законодавчих повноважень глави держави у парламентарній монархії (Великобританія), парламентарній республіці (Італія), президентській республіці (США).*

2. Дати визначення наступних понять:

Президент, монарх, республіка, монархія, цивільний лист, федеральна інтервенція, регентство, система спадкування престолу, президентура, президенціалізм, контрасигнатура, імпаундмент, інаугурація, виконавчий привілей, абдикація, особова унія, спляча прерогатива, послання президента парламенту, концепція президента-арбітра, імпичмент, абсолютне вето, відносне вето, відкладальне вето, вибіркоче вето, кишенькове вето.

3. Контрольні запитання та завдання

- ? Як співвідноситься за різних форм правління глава держави та глава виконавчої влади?
- ? В чому полягає схожість та відмінність статусів монарха та президента за парламентарних форм правління?
- ? Місце та роль глави держави в теорії розподілу влади?
- ? Спробуйте самостійно на підставі отриманих знань визначити та навести приклад до кожної з восьми форм існування інституту глави держави.
- ? Які види відповідальності має глава держави? Чи є відмінності у підставах та видах відповідальності монарха та президента?

4. Скласти схеми:

- ★ Основні форми глави держави в зарубіжних країнах
- ★ Правовий статус монарха в зарубіжних країнах

- * Основні системи престолонаслідування
- * Правовий статус президента в зарубіжних країнах

5. Здійснити самостійний аналіз:

- 1) Які функції та повноваження є специфічними для глави держави?
Складність порівняльну таблицю компетенції монарха та президента.

Компетенція	Монарх	Президент
В сфері нормотворчої діяльності	1. – 2. –	1. – 2. –

6. Тестові завдання: самостійно складіть тестові завдання з теми із посиланням на конкретні джерела отриманої інформації (не менше 20 тестів).

7. Самостійно розробити презентацію з теми. Опрацюйте теоретичний матеріал з теми індивідуальної роботи, а результати оформити у вигляді презентації, яка повинна містити не менше 20 слайдів.

ТЕМА №9: «УРЯДИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: АНАЛІЗ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ»

План

1. Місце уряду в системі вищих органів влади. Поняття, склад та призначення уряду.
2. Порядок формування урядів. Види урядів: однопартійний уряд, коаліційний уряд, службовий уряд, уряд меншості, уряд національної єдності, безпартійний уряд, тимчасовий уряд.
3. Компетенція урядів, урядова правотворчість, регламентарні акти. Співвідношення регламенту та закону. Делеговане законодавство: суть, види, засоби контролю над ним.
4. Структура та організація урядів. Глава уряду: правове положення, призначення, роль. Міністерства та відомства. Урядові комітети та інші допоміжні органи. Консультативні органи при центральних відомствах.
5. Конституційно-правова, політична, кримінальна, цивільно-правова, дисциплінарна відповідальність урядів зарубіжних країн.

Методичні рекомендації

Готуючись до семінарського заняття присвяченого конституційно-правовому статусу урядів, слід звернути увагу на те, що уряд та його апарат є найважливішою складовою та центральною ланкою усього державного механізму. Уряд – це колегіальний виконавчої влади загальної компетенції, що здійснює управління всією країною. На відміну від органів законодавчої влади воно не створює закони, а виконує їх. Виконавча влада відрізняється від законодавчої тим, що її органи, передусім уряд, забезпечують повсякденну життєдіяльність суспільства, їх діяльність пов'язана із щоденним задоволенням матеріальних і духовних потреб людей.

Переходячи до питання про формування урядів, слід зазначити, що спосіб формування залежить від форми правління і може бути парламентським і позапарламентським.

Особливу увагу слід приділити видам урядів (з партійної точки зору). Сучасні науковці пропонують виділяти наступні види урядів: однопартійний уряд, коаліційний уряд, службовий уряд, уряд меншості, уряд національної єдності, безпартійний уряд, тимчасовий уряд.

Переходячи до розгляду питання про компетенцію урядів слід звернути увагу на той факт, що в більшості конституцій компетенція уряду окреслена загальним чином. Це дає підстави вважати, що компетенція уряду, що здійснює поточне управління країною, охоплює будь-які питання державного життя, оскільки вони не віднесені до відання інших державних органів. В парламентських республіках і монархіях уряд здійснює повноваження, що за конституцією належать главі держави, хоча інколи визначаються і деякі особливі повноваження уряду – зазвичай з приватних питань.

Рішення, що приймає уряд чи від його імені глава виконавчої влади чи комітет кабінету можуть значно різнитись за юридичною природою. Отже, уряд видає підзаконні акти – нормативні та ненормативні (укази, ордонанси, декрети, розпорядження тощо). В ієрархії вони займають нижче місце порівняно з актами глави держави.

Наступне питання стосується структури та організації урядів. Міністерства і відомства є галузевими органами виконавчої влади, що мають спеціальну компетенцію в окремих сферах державного управління. В різних країнах існують різні за профілем міністерства (іноді це навіть міністерства у справах племянних вождів та звичай), але зазвичай, це міністерство оборони, закордонних справ, праці, фінансів, сільського господарства, охорони здоров'я, освіти тощо.

Поряд із міністерствами існують також відомства (комітети, управління, департаменти, секретаріати). Номенклатура відомств є різноманітною і залежить від національних традицій слово застосування. Відомства можуть бути: 1) урядовими (коли їх керівники входять до складу уряду) та 2) неурядовими (коли керівники яких до складу уряду не входять). Серед неурядових можуть бути відомства, що не знаходяться у підпорядкуванні жодного органу в тому числі і уряду.

При підготовці до цього питання слід особливу увагу приділити статусу глави уряду. Цей інститут окремо можна розглядати тільки за парламентарної та змішаної формах правління, адже в президентських республіках такий інститут зазвичай відсутній (його функції виконує глава держави).

Слід звернути увагу, що до органів галузевого управління також додаються ще й армія, поліція, в'язниця та ін.

Окремо слід розглядати питання про відповідальність уряду та його членів і залежить вона від того чи здійснені ними правопорушення при виконанні службових обов'язків чи у якості приватних осіб. В останньому випадку в деяких країнах вони відповідають на тих самих умовах як і звичайні громадяни, але в деяких країнах передбачений міністерський імунітет: міністр передається до суду за постановою парламенту, і засуджує його особливий суд.

Необхідно також розрізняти відповідальність уряду: 1) політичну; 2) кримінальну; 3) цивільну; 4) дисциплінарну.

1. Тематика рефератів:

★ Конституційно – правовий статус членів уряду у Великобританії, Японії: імунітети, привілеї, класні чини.

2. Дати визначення наступних понять:

Уряд, виконавча влада, однопартійний уряд, коаліційний уряд, службовий уряд, уряд меншості, уряд національної єдності, безпартійний уряд, тимчасовий уряд, «тіньовий кабінет», парламентський спосіб формування уряду, позапарламентський спосіб формування уряду, міністерство, відомство, ордронанс, декрет, регламентарні акти уряду, делеговане законодавство, міністерський імунітет, вотум недовіри, резолюція осуду, інвеститура

3. Контрольні запитання та завдання

- ? Надайте визначення терміну «уряд»? Яке місце та роль займає уряд в системі вищих органів державної влади?
- ? Що розуміється під поняттям «уряд» у Сполучених Штатах Америки та інших президентських республіках?
- ? Що розуміється під поняттям кабінет? Які значення та різновиди цього терміну відомі на сьогоднішній день?
- ? Назвіть сфери компетенції уряду в світовій практиці?
- ? В чому полягає імунітет членів уряду?
- ? Порівняйте статус глави уряду в Україні та інших країнах? Результати слід викласти у формі порівняльної таблиці.

4. Скласти схеми:

- ★ Поняття та види урядів в зарубіжних країнах
- ★ Порядок формування урядів в зарубіжних країнах
- ★ Поняття та види акти урядів в зарубіжних країнах
- ★ Способи формування урядів в зарубіжних країнах
- ★ Підстави припинення повноважень урядів в зарубіжних країнах

5. Здійснити самостійний аналіз:

- ★ Проаналізуйте обсяг компетенції урядів в зарубіжних країнах. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці (не менше 10 країн)

Держава	Назва уряду	Компетенція

- ★ Проаналізуйте яким чином в зарубіжних країнах відбувається процес формування урядів. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці (не менше 10 країн)

Держава	Спосіб формування уряду	Компетенція

- * Проаналізуйте види актів та обсяг компетенції урядів в зарубіжних країнах. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці (не менше 10 країн)

Держава	Назва уряду	Компетенція	Акти

6. Тестові завдання: самостійно складіть тестові завдання з теми із посиланням на конкретні джерела отриманої інформації (не менше 20 тестів).

7. Самостійно розробити презентацію з теми. Опрацюйте теоретичний матеріал з теми індивідуальної роботи, а результати оформити у вигляді презентації, яка повинна містити не менше 20 слайдів.

ТЕМА №10: «КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ»

План

1. Поняття судової влади, її місце та роль в системі поділу влади.
2. Конституційні основи організації судової влади.
3. Системи судових органів. Органи і посадові особи, що сприяють здійсненню судової влади.
4. Конституційні принципи здійснення судової влади.
5. Конституційно-правовий статус суддів в зарубіжних країнах.

Методичні рекомендації

Готуючись до семінарського заняття присвяченого конституційним основам судової влади в зарубіжних країнах слід насамперед звернути увагу на те, що судова влада, відповідно до теорії і практики розподілу влади, є самостійною незалежною сферою публічної влади і являє собою сукупність повноважень із здійснення правосуддя, тлумачення норм права, з відповідними контрольними повноваженнями спеціально уповноважених органів - судів.

Незважаючи на відносну самостійність судової влади, її діяльність багато в чому залежить від інших гілок влади і, передусім, від законодавчої. Адже саме остання визначає структуру судової системи, компетенцію її окремих ланок, статус судів тощо.

Переходячи до питання про судові системи зарубіжних країн, необхідно насамперед визначити їх структуру. Конституції зарубіжних країн, як правило, містять досить лаконічні положення щодо організації судової системи, її ієрархічної структури, інстанційності тощо.

У зарубіжних країнах виділяють дві основні моделі судових систем: англо-американську (англосаксонську), романо-германську (європейську континентальну). Інколи називають також ще соціалістичну і мусульманську моделі.

Соціалістична модель судової системи, яку також інколи виділяють, має деякі свої особливості, зумовлені, передусім, специфікою формування суддівського корпусу – виборність усіх суддів а також народних засідателів; їх особливим правом статусом – рівність прав суддів, і народних засідателів.

Мусульманська модель судової системи, яка існує у деяких мусульманських країнах, характеризується тим, що поряд із державними судами діють суди шаріату.

До судової системи можуть також входити суди звичаєвого права - племінні суди, в яких беруть участь вожді та старійшини.

У деяких країнах існують церковні суди, які, передусім, розглядають справи священиків, однак можуть накладати стягнення і на прихожан (покаяння, відлучення від церкви).

Деякі завдання правосуддя можуть здійснювати і так звані органи досудового розгляду – медіатори, консиліатори (посередники, примирителі).

Розглядаючи питання про статус суддів в зарубіжних країнах слід звернути увагу на те, що у конституціях, як правило, сформульовані загальні принципи правового статусу суддів. До таких принципів віднесені: призначення, незмінність, незалежність суддів та суддівська несумісність.

1. Надайте визначення наступних понять: *судова влада, суд, адміністративні юстиція, англосаксонська судова система, романогерманська судова система, мусульманська судова система, соціалістична судова система, суди шаріату, громадські суди, суддя, племінні суди, суддівський імунітет*

2. Скласти схеми:

- * Поняття та види судів в зарубіжних країнах
- * Основні моделі судових систем в світі
- * Порядок формування суддівського корпусу
- * Правовий статус суддів в зарубіжних країнах
- * Підстави припинення повноважень суддів

3. Здійснити самостійний аналіз:

- * Проаналізуйте яким чином формується суддівський корпус в країнах світу. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці (не менше 20 країн)

Держава	Назва суду	Порядок формування

- * Проаналізуйте статус суддів в зарубіжних країнах. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці (не менше 20 країн)

Держава	Назва суду	Вимоги до кандидата	Термін повноважень	Підстави припинення повноважень

4. Тестові завдання: самостійно складіть тестові завдання з теми із посиланням на конкретні джерела отриманої інформації (не менше 20 тестів).

5. Самостійно розробити презентацію з теми. Опрацюйте теоретичний матеріал з теми індивідуальної роботи, а результати оформити у вигляді презентації, яка повинна містити не менше 20 слайдів.

ТЕМА №11: «МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ»

План

1. Загальна характеристика та основні принципи місцевого самоврядування.
2. Системи місцевого самоврядування.
3. Порядок формування органів місцевого самоврядування.
4. Структура, склад та порядок роботи органів місцевого самоврядування.
5. Компетенція органів місцевого самоврядування, їх взаємодія з органами державної влади.

Методичні рекомендації

Місцеве самоврядування в світі пройшло довгий шлях становлення і має глибоку історичні корені. Створення ефективної системи місцевого самоврядування, як доводить історичний досвід, - завдання довготривале, комплексне, що потребує економічних, фінансових, політичних, правових та інших перетворень в державі та свідомості громадян. Адже прийняття відповідних законів, які визначають та гарантують право на місцеве самоврядування не надасть позитивного результату за відсутності об'єктивних передумов та врахування історичного досвіду національних та світових тенденцій в цій сфері.

Сучасні дослідники визначають серед основних історично обумовлених та визнаних в сучасності теорій розвитку місцевого самоврядування громадівську та державницьку концепції.

Переходячи до розгляду питання про компетенцію та взаємодію органів місцевого самоврядування з іншими органами державної влади слід зазначити, що на сучасному етапі у зарубіжних країнах спостерігається тенденція щодо збільшення обсягу компетенції місцевих органів управління, у тому числі у таких важливих сферах, як освіта, комунальне господарство, будівництво, медичне обслуговування тощо. У зв'язку з чим сьогодні у зарубіжних країнах компетенція місцевих органів влади регулюється у конституційному, органічному, поточному законодавстві, а також актами глави держави і виконавчої влади, судовими прецедентами тощо.

Слід також вказати на різний підхід до визначення можливостей місцевих органів влади. У більшості зарубіжних країн переважає так званий принцип «позитивного регулювання діяльності місцевих органів управління», тобто обсяг компетенції встановлюється шляхом ретельного перерахування їх повноважень у певних сферах. Таким чином, місцеві органи управління мають право здійснювати лише ті дії, які безпосередньо визначені у законодавстві, хартіях. Зазначений підхід значною мірою обмежує діяльність місцевих органів влади та надає можливість центральній владі здійснювати посередній, але досить суттєвий контроль за роботою місцевих органів. Зокрема, судові інстанції будь-яке відхилення від передбаченого у законодавстві повноваження трактують не на користь місцевого органу влади та визнають такі відхилення протизаконними. У зв'язку з чим американські муніципалітети, розробляючи хартії самоврядування, прагнуть якомога точніше та ретельніше зафіксувати в них свою компетенцію.

1. Надайте визначення наступних понять: *місьцеве самоврядування, громадівська теорія, державницька теорія, теорія вільної громади, теорія муніципального дуалізму, територіальна громада, орган місцевого самоврядування, глава муніципального утворення, рада, місцеві ініціативи, місцеві збори, місцеві референдуми*

2. Скласти схеми:

- ★ Основні типи систем місцевого самоврядування
- ★ Основні теорії місцевого самоврядування
- ★ Основні форми муніципальної демократії

3. Здійснити самостійний аналіз:

Порівняйте систему органів місцевого самоврядування, їх обсяг їх повноважень в зарубіжних країнах (не менше 20 країн)

Країна	Органи місцевого самоврядування	Компетенція

4. Тестові завдання: самостійно складіть тестові завдання з теми із посиланням на конкретні джерела отриманої інформації (не менше 20 тестів).

5. Самостійно розробити презентацію з теми. Опрацюйте теоретичний матеріал з теми індивідуальної роботи, а результати оформити у вигляді презентації, яка повинна містити не менше 20 слайдів.

ТЕМА №12: «КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ (НАГЛЯД) В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ»

План

1. Поняття конституційного контролю (нагляду).
2. Види конституційного контролю в світовій практиці.
3. Правовий статус органів конституційного контролю. Конституційна юстиція та конституційне судочинство.
4. Компетенція органів конституційного контролю.
5. Органи та заклади, що сприяють здійсненню судової влади (прокуратура, адвокатура, інші допоміжні органи).

Методичні рекомендації

Готуючись до семінарського заняття слід звернути увагу на те, що в процесі охорони конституції найважливіша роль належить конституційному контролю (нагляду) – його функція полягає в підтриманні та забезпеченні конституційної законності.

До системи органів які зобов'язані охороняти і захищати конституцію входять: глава держави; парламент; уряд; омбудсмен; суди загальної юрисдикції; спеціальні органи конституційного контролю.

В сучасних конституціях закріплено положення про главу держави, як гаранта конституції. В конституції РФ – ст.80, України – ст.102.

Вирішальну роль в охороні конституція відіграє інститут конституційної юрисдикції.

Конституційна юрисдикція забезпечується через судовий Конституційний контроль. Вперше він виник в 1803 р., коли Верховний Суд

США під головуванням Джона Маршала прийняв рішення по справі Мербері проти Медісона. Ним він визнав розділ XIII Закону про судоустрій 1789 р., таким, що суперечить Главі III Конституції і тим самим недійсним і таким, що не підлягає примусовому виконанню через суд.

В 1848 р. конституційний нагляд ввели в Швейцарії, в 1853 р. – в Аргентині. Зараз – скрізь.

Конституційний контроль здійснюється за двома основними системами:

1. Американська (англосаксонська).
2. Німецька (централізована) модель.

У ФРН федеральний конституційний суд складається з 16 осіб. Він складається з двох сенатів (палат) з однаковою кількістю суддів. Один з сенатів займається розглядом справ, пов'язаних із захистом окремих індивідів. Другий розглядає решту питань, віднесених до компетенції конституційного суду. Судді КС ФРН обираються на 12 років без права бути перебраними. Закон встановлює мінімальний і максимальний вік тих, хто може займати посади суддів, 40 і 68 років відповідно.

В Іспанії - 12 суддів. Вони призначаються королем: вісім - за поданням палат парламенту, два - за поданням уряду, два - за поданням головної ради судової влади строком на дев'ять років, при цьому його склад оновлюється на третину кожні три роки. Відповідні призначення роблять з числа інших суддів і прокурорів, професорів університетів, державних службовців та адвокатів. Усі кандидати мають бути юристами зі стажем понад 15 років.

В Італії - з 15 членів. По п'ять суддів призначають президент, парламент на спільному засіданні палат і вища судова адміністрація, на дев'ятирічний строк без права займати посаду повторно, при цьому його склад оновлюється на третину кожні три роки. Відповідні призначення роблять з числа інших суддів і прокурорів, професорів університетів, державних службовців та адвокатів. Усі кандидати мають бути юристами зі стажем понад 15 років. Це можуть бути колишні і дійсні судді вищих судів та професори-юристи, а також адвокати з 20-річним стажем,

У Франції дев'ять членів конституційної ради призначають строком на дев'ять років, і їхні повноваження не можуть бути поновлені. По три члени ради призначають президент і голови палат парламенту. Кожні три роки третина цих членів оновлюється. До складу конституційної ради за власним правом і довічно входять також усі колишні президенти.

В країнах Центральної і Східної Європи, органи конституційної юстиції також формують за різними процедурами. В Киргизія, Литві, Македонії, Польщі, Словенії, Угорщині і Хорватії членів цих органів обирають парламенти або їх нижні палати. При цьому порядок висунення відповідних кандидатур є різним. В Киргизстані і Словенії їх пропонує президент, у Хорватії — верхня палата парламенту, в Литві — у рівній кількості президент, голова парламенту і голова верховного суду, в Угорщині — спеціальна відбіркова комісія, до складу якої входять представники усіх

парламентських фракцій, В Росії суддів конституційного суду призначає верхня палата парламенту за поданням президента.

В Чехії суддів конституційного суду призначає президент за згодою верхньої палати парламенту. В Болгарії третину суддів конституційного суду призначає президент, третину обирає парламент, і третину обирають на загальних зборах суддів вищих судів загальної і адміністративної юрисдикції.

Головним повноваженням органів, що здійснюють конституційний контроль, є оцінка конституційності законодавчих актів. Порядок здійснення цього повноваження залежить від прийнятих у тій чи іншій країні форм конституційного контролю.

Існує дві основні форми контролю — попередній і наступний. Попередній контроль має місце на стадіях парламентського розгляду законопроектів до промульгації їх главою держави. У разі визнання їх неконституційними такі законопроекти не можуть стати законами. Він існує в Румунії, Польщі. Угорщині і у Франції.

Своєрідним різновидом попереднього контролю, що здійснюється загальними судами, можна вважати надання ними консультативної оцінки конституційності законопроектів у процесі проходження їх через парламент. Така оцінка може бути дана вищим судом на вимогу законодавчої або виконавчої влади. Подібна практика прийнята в Австралії, Канаді, деяких штатах США, Норвегії ...

Наступний контроль здійснюють щодо законів, які прийняті парламентом, промульговані главою держави і набули чинності. Існує дві процедури такого контролю — шляхом дії і шляхом заперечення. В першому випадку відразу ж після введення закону в дію і незалежно від факту його застосування може бути ініційований розгляд питання про його конституційність. У другому випадку розгляд цього питання прямо залежить від конкретного застосування закону. В країнах, де функцію конституційного контролю здійснюють суди загальної юрисдикції, це може мати місце у звичайному судовому процесі. Кожний учасник такого процесу має право заперечувати можливість застосування закону або його окремих положень, мотивуючи це їхньою неконституційністю.

Конституційний контроль шляхом дії нерідко називають абстрактним, а контроль шляхом заперечення — конкретним. Абстрактний контроль характерний для країн, де відповідна функція здійснюється органами конституційної юстиції. Конкретний контроль притаманний насамперед державно-правовій практиці тих країн, де ця функція належить судам загальної юрисдикції.

Однак здійснюють конкретний контроль і конституційні суди. Звичайним є положення, коли загальний суд, розглядаючи цивільну або кримінальну справу, може дійти висновку про неконституційність закону, що ним застосовується, і звернутися за відповідним висновком до конституційного суду. У зв'язку з цим розгляд справи припиняється. Якщо конституційний суд визнає таке звернення безпідставним, розгляд справи в

загальному суді буде продовжений. Існує також конкретний контроль у формі розгляду спеціальної скарги, що подається до конституційного суду.

Характеризуючи попередній і наступний контроль, зазначимо, що в деяких країнах застосовуються обидві ці форми. Зокрема, це має місце в ряді країн Латинської Америки. Тут сполучається попередній контроль з наступним контролем шляхом заперечення.

У США оцінку конституційності законів здійснюють як федеральні суди, так і суди штатів. При цьому всі вони мають право проводити експертизу законодавчих актів федерального рівня і рівня суб'єктів федерації. Між відповідними рішеннями верховного суду США і судів штатів існує досить складний взаємозв'язок, хоч майже завжди останнє слово належить федеральному верховному суду. До того ж у деяких штатах встановлений порядок, за яким місцеві суди, якщо вони не вважають за можливе розглядати питання конституційності закону через його значущість, передають це питання на розгляд верховного суду федерації.

Конституційний суд Росії розглядає справи про відповідність основному закону федерації конституцій республік, статутів, а також законів та інших нормативних актів суб'єктів федерації, виданих з питань, що віднесені до відання федеральних органів державної влади¹ і до спільного відання федеральних органів та органів суб'єктів федерації.

У ФРН конституційні суди земель можуть оцінювати лише законодавчі акти відповідних суб'єктів федерації. Федеральний конституційний суд може піддавати контролю тільки законодавство федерації. Але за певних умов у зв'язку з виникненням суперечок з приводу розмежування компетенції між федерацією і землями він може займатися встановленням конституційності земельного законодавства.

Сама ж природа конституційного контролю полягає в тому, що, оцінюючи конституційність законів, суди тлумачать конституцію. Іноді про це прямо йдеться в самих основних законах. Наприклад, в ст. 149 Конституції Болгарії записано, що «конституційний суд дає офіційне тлумачення конституції». По суті, аналогічне положення містить ст. 135 Конституції Молдови, а в ст. 109 Конституції Узбекистану сказано, що конституційний суд тлумачить норми конституції і законів. «Федеральний конституційний суд розглядає справи щодо тлумачення основного закону у зв'язку з виникненням суперечок з питань компетенції федеральних органів влади», — встановлено в ст. 93 Основного закону ФРН.

У багатьох країнах критерієм оцінки конституційності законодавчих актів визнані норма міжнародного права. Це впливає з текстів самих основних законів, де йдеться про пріоритет (примат) міжнародного права перед правом національним.

У країнах, де конституційний контроль здійснюють суди загальної юрисдикції, останні мають право давати оцінку конституційності судових рішень і нормативно-правових актів органів виконавчої влади, включаючи акти глав держав. До того ж тут суди здійснюють відповідний контроль за діяльністю органів виконавчої влади.

У цілому ряді країн органи конституційного контролю наділені повноваженнями оцінювати відповідність основному закону укладених державою і від її імені міжнародних договорів, зокрема, у Франції, Польщі та Угорщині.

Органи конституційної юстиції звичайно питання, пов'язані з розмежуванням компетенції вищих органів держави. Іноді — органів державної влади і органів місцевого самоврядування або самих органів самоврядування.

У федеративних державах конституційні суди розглядають справи щодо розмежування компетенції між федерацією та суб'єктами, а також між самими суб'єктами.

Важливими повноваженнями органів конституційної юстиції ряду країн є повноваження щодо контролю за функціонуванням механізмів прямої і представницької демократії. В Румунії і Франції відповідні органи наглядають за проведенням виборів президента та референдумів.

У Греції, Словаччині, Франції і Чехії органи конституційного контролю розглядають питання правильності обрання депутатів парламентів, у Болгарії — президента, в Хорватії і Югославії — депутатів і президента, якщо законність таких обрань оскаржується. В Греції і Чехії відповідні органи займаються ще і питаннями позбавлення депутатських мандатів у зв'язку з порушенням принципів невикористаності й несумісності. В Австрії конституційний суд розглядає скарги у зв'язку з проведенням президентських і парламентських виборів, а за клопотанням нижньої палати парламенту питання про позбавлення депутатів їхніх мандатів. У ФРН правильність проведення парламентських виборів перевіряє бундестаг, рішення якого може бути оскаржене в кисти ту цінному суді.

Окремої згадки заслуговують повноваження органів конституційної юстиції у сфері безпосереднього захисту прав особи. Відповідну діяльність цих органів нерідко називають контролем за виконанням основних прав і свобод. Цей контроль здійснюється за спеціальною скаргою. Так, відповідно до ст. 93 Основного закону ФРН, конституційний суд розглядає скарги, внесені будь-якою особою, яка вважає себе обмеженою державною владою у своїх правах. Близькі за змістом положення можна знайти в конституціях Австрії, Іспанії, Македонії, Словаччини, Угорщини, Чехії.

Основний закон ФРН припускає і можливість заборони політичних партій у разі визнання їх протиконституційними. Подібне передбачене і конституціями Болгарії, Македонії, Молдови, Румунії, Словаччини, Словенії, Чехії, Югославії та деяких інших держав. У ФРН відповідний механізм був застосований двічі, що призвело до заборони конституційним судом праворадикальної і комуністичної партій. Характерно, що ці партії поновили свою діяльність після реєстрації під новими або дещо зміненими назвами.

Суб'єктами права ініціювання конституційного контролю при попередньому і наступному контролі шляхом дії є державні органи і посадові особи. Так, в Австрії, Росії та ФРН таким правом наділені федеральний уряд і уряди суб'єктів федерації, у Болгарії, Литві, Румунії, Словаччині та Угорщині

— уряд, в Італії — також уряд, але щодо так званих обласних законів, в Іспанії, Казахстані і Франції — глава уряду.

В деяких випадках воно належить органам місцевого самоврядування.

Ініціатором розгляду справи в органі конституційного контролю може бути і певна частина депутатського корпусу. В Австрії і ФРН — це третина складу нижньої палати парламенту, в Болгарії, Казахстані, Литві, Словаччині і Росії — п'ята частина відповідно складу всього представницького органу або кожної з палат. В Іспанії право ініціювати справу мають 50 депутатів у кожній палаті, в Румунії — 50 депутатів у нижній і 25 у верхній палаті, в Польщі і Угорщині — 50 у нижній палаті і в цілому парламенті відповідно. У Франції кількість депутатів у кожній палаті, яким надане таке право, дорівнює 60. Крім того, воно також належить головам обох палат. В Білорусі та Угорщині до суб'єктів відповідного права віднесені постійні комісії парламенту.

Іноді правом ініціювати конституційний контроль наділені посадові особи: прокурор (Білорусь, Болгарія, Іспанія і Словаччина) і омбудсман (Іспанія, Польща).

Рішення органів, які здійснюють конституційний контроль, мають різний характер і юридичні наслідки. Зокрема, законодавчі акти, визнані органами конституційної юстиції неконституційними, скасовуються. Самі ж рішення цих органів в остаточними.

1. Надайте визначення наступних понять: *конституційна юстиція, конституційний нагляд, конституційна скарга, ампаро, обов'язковий контроль, факультативний контроль, матеріальний контроль, формальний контроль*

2. Скласти схеми:

- * Поняття та основні моделі конституційного контролю в зарубіжних країнах
- * Види конституційного контролю в практиці зарубіжних країн
- * Органи конституційного судочинства в зарубіжних країнах
- * Межі компетенції органів конституційного контролю
- * Статус судді конституційного суду
- * Суддя органу конституційної юрисдикції: вимоги до кандидата та підстави припинення повноважень

3. Здійснити самостійний аналіз:

- * Проаналізуйте яким чином забезпечується конституційний контроль в зарубіжних країнах. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці (не менше 20 країн)

Країна	Орган конституційного контролю (нагляду)	Суб'єкти звернення	Компетенція

- * Проаналізуйте порядок формування органів конституційного контролю. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці

(не менше 20 країн)

Країна	Орган конституційного контролю (нагляду)	Кількісний склад	Порядок формування

4. Тестові завдання: самостійно складіть тестові завдання з теми із посиланням на конкретні джерела отриманої інформації (не менше 20 тестів).

5. Самостійно розробити презентацію з теми. Опрацюйте теоретичний матеріал з теми індивідуальної роботи, а результати оформити у вигляді презентації, яка повинна містити не менше 20 слайдів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Иностранное конституционное право / под ред. В.В. Маклакова. – М.: Юристъ, 1996. – 512 с.
2. Конституционное право зарубежных стран / под. ред. А.А. Мишина. – М.: Белые альвы. 1996. – 400 с.
3. Конституционное право зарубежных стран / под. ред. Б.А.Страшуна. В 4-х томах: т.1,2. – М.: Изд-во Бек. 1996. – 757 с.
4. Конституционное право зарубежных стран: учебник для вузов / под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина. – М.: НОРМА, 2005. – 1056 с.
5. Медушевский А.Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: курс лекций / А.Н. Медушевский. – М.: ГУ ВШЭ, 2002. – 574 с.
6. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран / В.Е. Чиркин. – М.: Юристъ, 1997. – 568 с.
7. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник / В.М. Шаповал. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.
8. Шаповал В.Н. Сравнительное конституционное право / В.Н. Шаповал. – К.: Издательский дом «Княгиня Ольга», 2007. – 416 с.

Додаткова

1. Бернард Г.Сіган. Створення конституції для народу чи республіки, які здобули свободу / Пер. з англ. – К., 1993.
2. Боботов С.В. Конституционная юстиция. Сравнительный анализ М.: БЕК, 1994.-129 с.
3. Витрук Н.В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право: Учебник для вузов. – М.: Закон и право. ЮНИТИ, 1998.
4. Декларация независимости и Конституция США. – СПб: ИКАМ, 1992.
5. Депутат парламента в зарубежных государствах. – М.: Юридлит, 1995. – 112 с.
6. Енгибарян Р.В. Конституционное развитие в современном мире. Основные тенденции / Р.В. Енгибарян. – М.: Норма, 2007. – 496 с.
7. Жаке Ж.-П. Конституционное право и политические институты: учеб. пособ. / Ж.-П. Жаке. – М.: Юристъ, 2002. – 365 с.
8. Каррі Д.П. Конституція США / Пер. з англ. – К.: Веселка, 1993.
9. Конституции государств Восточной Европы. – М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1996.
10. Конституции государств Европейского Союза / Под ред. Л.А. Окунькова. – М.: ИНФРА, 1999.
11. Конституции государств Европы: в 3 т. / под ред. Л.А. Окунькова. – М.: НОРМА, 2001. – 817 с. (Т.1), 837 с. (Т.2), 789 с. (Т.3).
12. Конституционное (государственное) право. Справочник / под ред. В.И. Лафитского. – М.: Юристъ, 1995. – 191 с.
13. Конституционное правосудие в странах СНГ и Балтии: Сборник нормативных актов. – М.: Зерцало, 1998.

14. Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд С.Головатий; наук. ред. В. Шаповал. – К.: Українська Правнича Фундація; Право, 1996. – 544 с.
15. Кресіна І.О., Коваленко А.А., Балан С.В. Інститут імпичменту. Порівняльний політико-правовий аналіз.- Юридична думка, 2004.- 176 с.
16. Кутафін О.Е. Источники конституционного права РФ.- М.: Юристъ, 2002.- 348с.
17. Лафитский В.И. Основы конституционного строя США. – М.: Норма, 1998.
18. Новые конституции стран СНГ и Балтии: сб. док. – Вып. 2 / под ред. Н.А. Михалевой. – М.: Манускрипт, 1997. – 672 с.
19. Охотский Е.В. Государственная служба в Парламенте. Отечественный и зарубежный опыт.- М.: РОССПЭН, 2002.- 400с.
20. Очерки парламентского права (зарубежный опыт) / Под ред. Б.Н. Топорина. – М., 1993.- 320 с.
21. Речицкий В. Политическая активность. Конституционные аспекты / В. Речицкий. – К.: Сфера, 1999. – 496 с.
22. Сараторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія. Дослідження структур, мотивів і результатів / Дж. Сараторі. – К.: АртЕк, 2001. – 224 с.
23. Сахаров Н.А. Институт президента в современном мире. – М.: Юр. лит., 1994. – 278 с.
24. Стецюк П. Основи теорії конституції та конституціоналізму: посіб. для студентів / П.Стецюк. – Львів: Астролябія, 2003. – Ч.1. – 232 с.
25. Хабриева Т.Я. Теория современной конституции / Т.Я. Хабриева, В.Е. Чиркин. – М.: НОРМА, 2005. – 320 с.
26. Чиркин В.Е. Конституционное право: Россия и зарубежный опыт – М.: Зерцало, 1998.- 300 с.
27. Чиркин В.Е. Современное федеративное государство: Учебное пособие. – М.: Зерцало, 1997. – 260 с.
28. Шайо А. Самоограничение власти (краткий курс конституционализма) / А. Шайо. – М.: Юристъ, 2001. – 292 с.
29. Шаповал В.М. Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз / В.М. Шаповал. – К.: Програма Л, 1995. – 136 с.
30. Шаповал В.М. Зарубежный парламентаризм. – К.: Основи, 1993. – 157 с.
31. Шляхтун П.П. Парламентаризм: словник-довідник / П.П. Шляхтун – К.: Парламентське вид-во, 2003. – 151 с.

Інформаційні ресурси

1. <http://www.rada.gov.ua> – Офіційний сайт Верховної Ради України
2. <http://www.nbu.gov.ua> – Національна бібліотека імені В.І.Вернадського
3. <http://www.library.ukma.kiev.ua/amer> – Американська бібліотека НаУКМА
4. <http://www.loc.gov> – бібліотека Конгресу США
5. <http://www.rsl.ru> – Російська державна бібліотека
6. <http://www.bl.uk> – Британська бібліотека

7. <http://www/d-nd.de> – Німецька національна бібліотека
8. <http://www/bnf.fr> – Національна бібліотека Франції
9. <http://dev.europeana.eu> – Європейська цифрова бібліотека (Europeana)